

een ogenschijnlijk eenduidig gebaar zijn'

Een vraaggesprek met architectuurhistoricus Jos Bosman op basis van de documentaire 'in context'. Over 'belevingschemie' tussen ontwerp en locatie, het belang van het verkennen van een 'pijngrens' en gebouwen als verkeerd geparkeerde auto's.

door annemarie kok

IN CONTEXT

De essentie van architectuur is dat zij de gebruiker blij maakt en voor de passant een prettige uitstraling heeft, zegt Cor Kalfsbeek. Is dit waar het bij architectuur in de kern om gaat, vind jij?

Die uitspraak, zo uit de film gelicht, komt wat naïef over. Alsof architectuur alleen het lichte spectrum van vrolijke popmuziek of operettes bestrijkt: blij en prettig. Ongetwijfeld gaat architectuur ook voor Cor Kalfsbeek over méér. In de film heeft hij het over 'de eigenheid van de plek'. Hij vindt dat architectuur er iets aan moet toevoegen, waardoor de plek zelf er 'beter' van wordt.

Een andere uitspraak uit de film. Als een nieuw huis geniet van het landschap, dan geniet het landschap ook van het huis, zegt Gunnar Daan. Geloof jij dat ook?

Dat vind ik mooi gezegd. Wat ik boeiend vind is de omkering: heel vaak gaat het in discussies rond het begrip context over de vraag of een huis op een bepaalde plek 'past'. Volgens Daan is het eerste waar een architect zich om zou moeten bekommeren de vraag of er midde-len te bedenken zijn die kunnen leiden tot een vorm van belevingschemie tussen locatie en ontwerp. Dan heb je het dus niet alleen over een raam dat uitzicht biedt op een landschap. Nee, dan beschouw je een gebouw in feite als een wezen. Een wezen dat gevormd wordt door zowel de architect als de opdrachtgever, en geleefd wordt door de achtereenvolgende gebruikers.

Welk gebouw uit de film vind jij het meest geslaagde voorbeeld van contextgevoelig bouwen?

Galerie/woonhuis Waalkens in Finsterwolde, ontworpen door Gunnar Daan, laat wat mij betreft het beste zien dat contextgevoeligheid een concreet begrip is, omdat er zoiets als een pijngrens blijkt te bestaan, die hier door de architect maximaal is verkend, zelfs enigszins is opgerekt. Daan legt het begrip pijngrens op een uiterst vriendelijke manier uit aan de hand van karnemelk, die niemand de eerste keer goed smaakt.

Wat vind je andere goede voorbeelden in Noord-Nederland van zulke architectuur?

Die zijn er mijn inziens nauwelijks! Wel staan er bijvoorbeeld veel mooie villa's aan de Friese meren. Maar de kritische dimensie van

de karnemelkervaring ontbreekt daarbij. Het zijn doorgaans hapklare, makkelijk verteerbare brokken. Wel kan er aan het gevoel voor context op een andere manier dan die van de intellectuele pijngrens iets toegevoegd worden: zie Stal Arcadia van Kalfsbeek in Vledder. De architect heeft met dit complex de lijnen in het bestaande landschap extra bevestigd en ook voegt een accent op de nok van het dak [die Kalfsbeek een paardenkop noemt] een vorm van gevoeligheid toe. Het zoeken naar manieren om de ervaring van een bestaand karakteristiek landschap te versterken, vind ik uiterst actueel. Uit dat oogpunt vond ik ook een onlangs gerealiseerd restaurant in Lauwersoog, ontworpen door Nynke-Rixt Jukema, aandoenlijk mooi, toen het nog in de grijze grondverf stond. Die kleur past prachtig bij de grijzige kwelderomgeving. Daarna ging daar knalrood, knalgeel, knalgroen en knalblauw overheen, als Scandinavisch aanvoelend toerismesausje. Ik heb Nynke gezegd wat ik er van vind en zij bleek het daar achteraf mee eens te zijn. In de film komt goed tot uitdrukking dat Daan degene is die op soortgelijke wijze kritische observaties doet, en dat Kalfsbeek degene is die in zijn late werk het meer *zintuiglijke* antwoord op de vraag weet te geven, hoe in de architectuur een gevoel voor context uitgedrukt kan worden.

Moet een gebouw meteen al passen in de bestaande omgeving of kan de relatie later nog ontstaan?

Galerie/woonhuis Waalkens is een goed voorbeeld van hoe zo'n relatie inderdaad met vertraging tot stand kan komen. De waardering van omwonenden had gewenning nodig, maar werd zeker ook beïnvloed door het succes van de galerie in de beleving van vele bezoekende buitenstaanders.

Bouwen wordt helaas vaak gezien als schadelijk voor het landschap, schreef architect Rob Hendriks een paar jaar geleden in tijdschrift Noorderbreedte. Heb jij ook die indruk?

Ja, zonder meer. Helaas wordt het landschap te weinig als een *ontworpen* cultuurlandschap ervaren, waaraan in de eigen tijd ook een eigen articulatie kan worden toegevoegd, nee *moet* worden toegevoegd, wil het niet gedoemd zijn om te verstommen als verhaal over een verleden.

Kalfsbeek stelt in de film dat algemeen wordt aangenomen dat veruit de meeste architecten aandacht hebben voor 'de context'. Volgens hem echter, zijn de meeste architecten daar helemaal niet mee bezig, ze zouden vooral 'individuele' dingen maken. Hoe kijk jij hier tegenaan?

Met zijn eigen huis te Paterswolde heeft Kalfsbeek de lat heel hoog gelegd, niet alleen ten aanzien van het werk van veel collega's maar ook ten opzichte van wat hij zelf hier en daar in het verleden bouwde, en dat er in vergelijking met het genoemde huis inderdaad uitzielt als 'individuele dingen'. Erg snel maakt een groot of klein gebouw diverse gebaren wanneer een architect een bewijs van ontwerpvermogen wil leveren. Het is de kunst een gebouw zo neer te zetten, dat het er niet als een kunstje uitzielt, maar als een ogenschijnlijk eenduidig gebaar, dat door omgeving als vanzelfsprekend opgenomen lijkt te willen worden.

Is er in het landschap van Noord-Nederland ook ruimte voor extreme moderne architectuur die zich niet of minder bezighoudt met de bestaande context maar zich eerder oriënteert op een toekomstige context?

In Nederland is het wat mij betreft een slechte gewoonte dat in het hele land dezelfde opvallende neo-traditionalistische en neo-modernistische architectuur wordt gerealiseerd. De discussie over context in Noord-Nederland behoort volgens mij te gaan over de vraag wat specifieke antwoorden zouden kunnen zijn op de specifieke leegte die het landschap van deze regio typeert. Daarbij is een volgende vraag inderdaad wat een toekomstige 'context' zou kunnen zijn. Een afstudeerproject dat ik in het afgelopen jaar heb begeleid, toont dat perspectief. Het betreft een boerderij voor algenteelt, die gebruik maakt van de restwarmte uit de Eemshaven. Het ontwerp toont een grote glazen kas met een woning daarin, in een spiegeland waterige omgeving, een onderneming met een anonieme, grootschalige uitstraling. Het voorbeeld weet de bestaande, vreemde tegenstelling tussen de 'nieuwe' Eemshaven en een oud landschap te overbruggen, zowel ruimtelijk als in functionele zin.

Architectuur moet zich verre houden van nabootsing van het oude, want dat leidt tot kitsch. Maar er moet wel worden gereageerd op het bestaande. Anders draait architectuur uit op 'ijdeluiterij' en 'criminele drollen' (Daan). Vind jij, net als Daan en Kalfsbeek, het gebouw van Rau in Groningen een architectonisch misbaksel?

Het is een érecode onder architecten dat je elkaars werk niet publiekelijk bekritiseert. Maar ik vind het vanuit didactisch oogpunt, ten opzichte van studenten die we nu opleiden, een uitstekende keuze van Daan en Kalfsbeek om het gebouw van Thomas Rau in Groningen zo meedogenloos af te wijzen. Het is een 'snel' ontwerp, dat bij eerste confrontatie verrast als UFO, en daarna net zo verveelt als een auto die te lang op dezelfde plek fout staat geparkeerd. Het ontwerp van Rau blijkt niet in staat om de tegenstelling, op de locatie in kwestie, tussen traditionele en functionalistische architectuur als een bestaande context te interpreteren, maar voegt daar een derde vorm van architectuur aan toe. Wonderwel blijkt juist Rem Koolhaas, die ooit de veelgeciteerde uitspraak 'fuck context' wereldkundig maakte, wel te kunnen, waartoe Rau in Groningen niet in staat was. Koolhaas' benadering van de onlangs voltooide Milstein Hall op de campus van de Cornell University in Ithaca had direct op de locatie van Rau's gebouw kunnen worden toegepast, als strategie voor contextueel bouwen. Dit bij wijze van positief tegenvoorbeeld, omdat ik bij voorkeur niet in typeringen als misbakfels en drollen denk.

Wat valt er nog meer te leren van de film?

Ik geloof niet dat de uitgangspunten op grond waarvan Daan en Kalfsbeek als architect hebben gewerkt letterlijk overgenomen kunnen worden door nieuwe generaties. Wel zie je dat bij het huis te Langezwaag, galerie/woonhuis Waalkens, Stal Arcadia en het huis te Paterswolde iets gelukt is dat de moeite waard blijft om bij stil te staan. En bijzonder genoeg moet je om de kwaliteit van die voorbeelden te kunnen doorgronden niet bij lokale voorgangers zijn, maar eerder bij buitenlanders die de relatie tussen traditie en moderniteit op een poetische manier wisten te vervreemden, zoals Frank Lloyd Wright (die even doorklinkt in de puinranden van het huis te Langezwaag, alsook in de daken van Stal Arcadia). Verder laat de film nog iets anders zien dat vanuit een didactisch perspectief belangrijk is om nader kennis van te nemen: dat Daan een uitzonderlijk rolmodel van een docent

vormt, die nagenoeg in zijn eentje een tijdlang de Academie van Bouwkunst in Groningen van een intellectuele agenda voorzag, terwijl Kalfsbeek een uitzonderlijk rolmodel vormt als 'eeuwige student', iemand die een levenlang leergierig is gebleven, wat ook studenten van nu kan inspireren.

